

III.

Máramarosi útivázlatok.

II.

Németből *Siegmet*h Károly után *Hetényi Kálmán*tól.

A „Kárpát-Egyesület“ Évkönyvének VIII. évfolyamában közlött „Utivázlataim„ első részének folytatásául kísérletet teszek, hogy Máramaros egy másik vidékének képét rajzoljam a szíves olvasó elé, azon vad, idegen által ritkán felkeresett vidékéét, mely a Taracz és Fekete-Tisza forrásvidékétől a Csorna-Hora roppant sziklabástyájáig terjed a magyar-gácsországi határ mentén.

A már ismerős úton érünk Királyházára;*) a huszti vár büszke romjai a múlt évi látogatásunk emlékeit újítják fel emlékeztünkben; Visk-Várhegy régi ismerősként köszönt a tulsó partról.

Tarackközön, vasúti kis megállóhelyen, leszállunk a vonatról, mivel megérkeztünk a Taracz-völgy széles torkolatába, s útnk ezen visz fölfelé.

A Taracz széles torkolaton ömlik a Tiszába, a tarackközi medenczét képezve; az így erősbödött Tisza rohamot intéz alább a jobb partot tevő trachyt-hát ellen; de mivel túlbecsülte erejét, csakhamar abban hagyja a merész kísérletet s haragját a bal partot képező, puhább kárpáti komokkal érezteti.

Hamarjában fogadtam szekerezt s d. e. $\frac{1}{2}$ 9 órakor útra kelek ÉÉK. irányban a Taracz völgyén fölfelé.

A völgy — mint mondtam — széles, eleinte semmi érdekesebb alakulást sem tüntetvén elénk: a homokkő csaknem vízszintes rétegekben települt, és a számos csuszamodásnál, az oktalan erdőpusztítás e szomorú következményeinél, fedő nélkül lép a fölszínre.

A Taracz völgyének alsóbb része igen népes; rövid idő alatt több falut érünk; Nagy- és Kis-Kirva, Nyágova, Kókényes, Irholcz, Alsó-Nyeresznicze (régi neve: Nyiresfalva) községeken hajtunk keresztül. Épen vasárnap van, a parasztok ünnepi öltözetben toplomba mennek vagy csoportokban beszélgetnek.

*) Évkönyv. VIII. évf. 78. l. 17. sor. Leányvár hely. olv. Nyalábvár.

A lakosság orosz; a férfiak arczvonásai általában szabályosabbak, mint a nőkéi, kivált a finom metszésű száj tűnt fel soknál. Viseletök kevésbé különbözik a Tisza völgyén lakókéitól; ugyanaz a széles tüsző, fekete nemezkalap a férfiakon, katrincza a nőkön. A fiatal leányok sárga és veres élő virágokból font, vastag koszorút hordanak a fejükön.

Nyereszniczénél a Luzánszky-patak ömlik a Taraczba és elválasztja a Kicsera (566 m.) hegyhátát attól, melyet a Plesza (734 m.), a Kamen (852 m.) és Polánszky-Verch (842 m.) együttesen alkot; e hegyláncz igen szép, megkapó és karakteristikus alakzatokat tár elénk; vannak itt helyek, hol palakő töri át az eocen kárpáti homokkövet.

A Luzánszky-völgyben fekszik Felső-Nyeresznicze, e mellett a Szolonc-szék völgy nyílik az előbbiből. Itt két sósforrás található s ezekben — Tognio szerint — a következő alkotórészek vannak 1000 rész vízben:

Kénsavas nátron	0.681
„ mész	0.461
„ magnesia	0.155
Szénsavas mész	0.103
„ magnesia	0.070
Konyhasó	49.356
Chlorcalcium	1.802
Chlormagnesium	0.832
Szénsavas vasoxydul	0.174
„ mangányoxydul	0.056
Kovasav	nyomai

A kötött alkotórészek összege = 53.690

Hőfoka 17.7 C° — 21 C° léghőmérséklet mellett.

Ezen elemzést Szilágyi: „Máramaros Vármegye Egyetemes Leírása“ cz. művéből vettem, csakhogy átszámítottam.

Kiváncsoltam volna, hogy újabb elemzés eszközöltessék.

Gányától ÉK. irányban haladunk, itt a Tereselpatak ömlik a Taraczba, az is valamint a Luzánszky-patak a Krasznahavas déli lejtőjén fakad. Tereselfalva mellett a Tereselpatak völgyén egy Szentka nevű égvényes vasas savanyúvíz-forrás van, mely egy elhagyott tárnából ered.

Nyeresznicze és Gánya közt barna szén is fordul elő vékony rétegekben, kiaknázásra azonban nem érdemes.

Az általunk bejárni szándékolt vidéknek geológiai formái általában kevés változatosságot mutat mindaddig, míg az eocen krétaképletek és a kárpáti homokkő vidékén járunk, csak itt-ott bukkanunk mészkőrétegekre vagy kvarcra; így

péld. Nyeresznicze mellett hatalmas aptychus mész-rétegek települtek.

Kalinfalvánál épen szemközt tűnik fel szépen előttünk a Kobila-havas (1182. m.)

Déli 12 órakor érünk Dombóra; itt étetünk, s a mint képzelém, magam is ebédelek; hanem ez igen szomorúan ütött volna ki vendéglő nem létében, ha tarisznyám ki nem segít vala.

Igen mulattató beszélgetésbe keveredtem itt egy zsidó-asszonynyal, a ki utazásom célja iránt tudakozódott tőlem nagy kíváncsisággal; fejcsóválva hallgatta feleletemet s fel nem fogható: mikép vállalkozhatik az ember ily útra valami „Geschäft“ nélkül, csupán csak a hegyek és völgyek átkalandozása végett?! Szilárdul megmaradt e nézetében, s bányászkalapá-csomra egy oldalpillantást vetve, megjegyzé, hogy még is csak valami „Geschäft“ után járok, hanem azt eltitkolom előtte. Végre is azt mondom megnyugtató végett, hogy hát bizony a Taracz völgyén föl vasutat akarok építeni.

Egyórai pihenő után tovább megyünk az innen már folyvást keskenyedő völgyön, s e helyt már fásabb a vidék; de még mindég csak a bükk uralkodik egyedül s magasan felnyúlik mind két oldalon, melyek gerinczét élesen határolt havasi legelők borítják.

Itt kvarczhomokkő-rétegek is fordulnak elő.

Nyugatnak a Kobila láncza határolja a völgyet, keletnek az Apeczka-havas hosszan elnyúló háta, mely délen a Skortal-Grun-nal (Apeczka 1511 m.) kezdődik és É-felé a Pleszka-havason (1317 m.) át a Tempá-ig (1639 m.), az Apeczka, Szvidovecz- és Sztohi-havas csomópontjáig huzódik.

A Skortal-Grun (Apeczka) körülbelől egyenlő szélesség alatt fekszik az Opressa-val s ettől a Krajna-Rika vagy Kis-Sopurka völgye választja el.

Szép, erdő-borította, kúpalakú hegyen tetszetősen emelkedik a kraszni-sorai templom, ezt bizonyos Nosza Fedor nevű gazdag paraszt építteté mostanában saját költségén.

A Szvidovecz-havas a Tempával és a Velika-Kurtjászka-val (1626 m.) pompás háttért képez, s D-felé a Pleszka csatlakozik hozzájuk, a tájképet keret gyanánt foglalva be jobb felől.

Krasznisorán túl a Sztohi-havas lánczára nyíló szép kilátást élvezzük, mit É-felé a Sztohi-hegy (1290 m.) zár el.

Délután 4 órakor, tehát Tarackköztől számítva $7\frac{1}{2}$ órai hajtás után, elérkeztünk Királymezőre (német telep). Már az egyenes sorban épített, takaros házak kellemesen különböznek az oroszok piszkos, alacsony kunyhóitól; csinosan fartott

kertek környezik a czifra faházakat, melyek lakói barátságosan köszöntenek bennünket. Sok, a máramarosi kincstári uradalom tulajdonához tartozó tisztalakás van itt, melyek azonban most többnyire üresek, mivel az erdőmesteri hivatalt Bustyaházára helyezték át innen.

Matuskovics Béla, kir. erdész úr, várt itt rám s tüstént kiváló szívességgel meghítt magához Német-Mokrára, hogy onnan aztán másnap a Pribujra (Német-havas) felmenjünk.

Keveset időzve Királymezőn folytattuk utunkat tovább a völgyön föl ÉNy. felé. Majd elhagyjuk a Taracz völgyét, mely hirtelen ÉK-nek fordul, és a Mokránska völgyébe térünk el, megtartva az ÉNy-i irányt.

Ettől kezdve a Taracz-folyó Bruszturánka vagy Tereczulka nevet visel. A két folyó egyesülésétől nem messze jódot tartó ásványos forrásra akadunk, mellette kis fürdőház van emelve az erdőtisztek és munkások számára.

A víz elemzésének eredménye következő:*)

1000 rész vízben van:

Szénsavas mész	0.353
„ nátron	0.461
„ magnesia	0.179
„ vasoxydul	0.217
„ mangányoxydul	0.051
Konyhasó	23.926
Chlorcalcium	3.523
Chlormagnesium	4.501
Jódnatrium	0.163
Brómnatrium	0.096
Szerves anyagok	0.068

A kötött alkotó részek összege = 33.538

Hőmérséklete 11.2 C° a levegő 21.5 C° mellett. Fajsúlya = 1.043.

Habár az említett 3 forrásnak, nevezetesen ennek és a Szoloncs-völgyi két forrásnak elemzése a tudomány mai álláspontja szerint több változást, különösen reductiót szenvedne is, mindenesetre bizonyos az, hogy ezen források, sótartalmukat tekintve, a legelsők közé tartoznak; különösen kitűnnek e szempontból a Szoloncs-völgyi források, melyek kétszerte több chlornatriumot tartalmaznak, mint a királymezei, pedig ebben is igen bőven van só; ellenben ez utóbbi igen jódos, mi amazokból teljesen hiányzik.

A Német-havas (Pribuj, 1550 m.) előtűnik s mindjárt utánna az ettől Ny-ra emelkedő Sztremenosz-havas (1599 m.);

*) Átszámítva Szilágyi: Máramaros stb. cz. művének adatai után.

a völgy szembetűnőleg összébbszorúl; a fenyő már túlsúlyra kezd vergődni s nem messze innen a bükket egészen kiszorítja. Itt már czirbolyafenyő is találkozik.

Végig megyünk Orosz-Mokrán és $\frac{5}{4}$ óra múlva megérkezünk Német-Mokrára, hol a barátságos erdőszlakban szíves fogadtatás vár reánk.

Orosz-Mokra mellett, kis keskeny mellék-völgyben három savanyús, összehúzó ízzel bíró ásványvíz-forrás található, Tognio szerint sok szabad szénsav, szénsavas nátron, továbbá konyhasó, mész, vas, magnesia és timsó nyomai fordulnak elő bennök. Az alsó forrás vizét a lakosság sikeresen használja bőrbetegségekben és scrophulában. Hőmérséklete: 8.6°C a levegő 22°C mellett.

Német-Mokrán túl közel a helységhez, a Mokrára völgyében három vasas savanyúvíz-forrás van, melyeket már 1783-ban igen kiemel Dr. Palatini. (L. Szilágyi id. m. 112. l.) Tognio 1843-ban sok szabad szénsavat, kénsavas nátront és meszet, igen kevés konyhasót, sok szénsavas nátront, meszet, magnesiát és vasoxydult, valamint kovasavat is talált benne. 22°C lég-mérsékletnél hőfoka 9°C .

A völgyön feljebb szintén található egy ásványos forrás, mely állítólag az orosz-mokrai forráséhoz hasonló alkotó részeket tartalmaz. Hőfoka 9°C a levegő 22°C melegsége mellett.

Német-Mokra 72 házból álló s mintegy 700 lakóval bíró német telepítvény; ezek is, valamint a királymezeiek 1776-ban és 1794-ben telepítették ide Felső-Ausztriából Gmunden, Ebensee és Ischl vidékéről s még mostanáig megőrizték nyelvüket, szokásaikat és erkölceiket épen úgy, mint viseletüket.

Korabinszkynak 1786-ban kiadott, „Geographisch-historisches und Producten-Lexicon von Ungarn“ cz. művében Mokráról ez olvasható: „Valamivel feljebb fekszik Német-Mokra, hol a Felső-Ausztriából áttelepített erdőmunkásoknak egészen kényelmes faházaik vannak és az erdőgazdaságnál jó szolgálatot tesznek.“ 1786-ban tehát Német-Mokra már fenállott, míg Királymezőről e lexiconban sehol sincs említés, mi arra mutat, hogy ez csak későbbben keletkezett.

Königsberger, Holzberger, Zeppelzauer, Hoffer, Visauer, Oberpichler, Rinesberger, Zauner, Auer stb. családnevek is tiszta német származásra mutatnak, a mit egyébiránt az is bizonyít, hogy nyelvük a felső-ausztriai nyelvjárással egészen egyező. Jóllehet mindenfelől oroszág környezi őket, mégsem szlávosodtak el ezen telepítvényesek. a mi, fájdalom! oly gyakori eset a Kárpátok vidékén. Az ifjabb nemzedék a magyar nyelvben is nyer oktatást s abban közönségesen jártas is. Látható ebből, hogy csak az iskola által gyakorolt észszerű be-

folyástól függ az elszlávosodásnak — a mi nálunk mindíg a művelődésben való visszaeséssel, hanyatlással egyenlő — megakadályozása.

A hivatalnokok és papok becsületes, erkölcsös és munkás népnek mondják e telepítvényeseket, kik ezen tulajdonságaik következtében bizonyos jóllétnek örvendenek; vannak családok, melyeknek 16—18 db. szarvasmarhájok is van.

A férfiak favágók, de közülök sokan víz- és útépitéshez is használhatók, mi körül oly ügyességet tanúsítanak, hogy ezen munkákra távolabbi vidékekre is elviszik őket.

Mindegyik telepítvényesnek meg van a maga által épített faháza, mihez az anyagot az uradalom erdeiből nyeri; továbbá a kertcskéje, földcskéje és része a havasi legeltetésben.

A család marhatenyésztésből él; tej és tejtermények a fő táplálékuk; ezen kívül esznek burgonyát, kenyeret, ritkábban húst is.

Mikor a férfiak munkában vannak, az erdőigazgatóságtól rendes napszámot kapnak.

Jól kialudva és kipihenve magunkat, köszöntjük a reggelt s örülünk, hogy a köd leszáll a völgybe, szép és derült napot igérvén.

Az erdész úr társaságában (hogy a jovialis plébános úr is velünk volt, nem árulom el) megindultam a Német-havasra.

Sűrű erdőn át meredeken visz fel az út; valóban csodálunk kell azon ügyességet, melylyel leányok, sőt még gyermekek is, fejükön tölt tejes csöbröket vívén, lejtve haladtak el mellettünk lefelé az úton. Az erdő felső szélétől lassú emelkedéssel vezet az ösvény a német-mokrai község pásztortanyáihoz, melyek alsóíhoz 2½ órai menet után érkeztünk meg. Alig pillantának meg bennünket a majorosnők, azonnal barátságos kiáltás- és újjongással üdvözlének s tudaták megérkezésünket a felső tanyákkal, miközben nem csodálkozhattam eléggé e leányok tüdejének erőteljességén. Fölmegyünk a másik karámhoz, a tulajdonképi főtelephez, hogy ott kissé pihenjünk, s azután ismét folytatjuk utunkat tovább fel a tetőre. A tanya körül illatos havasi legelő terül el s mesze fölnyúlik az orom felé; jóval feljebb kezdődik a boróka-fenyő, a fű ritkásabb lesz s helyenként görgeteggel van borítva. Mintegy 20 m. hosszú és 8 m. széles tavacska tölt be egy csuszamlás által keletkezett kis teknőt.

Magán a tetőn (1550 m.), melyre a tanyától 1 óra alatt jutottunk fel, homokkő van. A Pribuj sajátlag ÉNy-ról DK-nek hosszan elnyúló gerinczet képez fönn. Egy minimal-hőmérő elhelyezése után a Pribujról élvezhető szép távlat részletesebb szemléléséhez kezdtem.

É-felé belátunk a mély Hrobi-völgybe, mely a Mokránka-völgybe torkollik; előttünk emelkedik a Német-havas tőszomszédja, az 1343 m. magas Priszlop; a hozzá csatlakozó hegyhát ÉK-nek nyúlik és így láthatjuk, miként sorakoznak egymás után színfalakként az egyes csúcsok: jó távol legelől, meredeken emelkedve a Sztrunczul (1634 m.), hátrább a Moloczna-havas (1645 m.) és a Busztul-havas (1693 m.) láthatók, ezzel a hegyvonulat a gácsországi határlánczhoz csatlakozik.

Ebben dominál tőlünk éppen É-ra a Popágya (1742 m.), mely a Pop Ivánról szóló mondából már ismeretes előttünk.

K-nek látszik az ÉK.-DNY. irányban nyúló Janovecz-völgy, s velünk szemben a Gyil- és Nagy-havas hosszan elnyúlt gerincze magaslik meredeken, a Bruszturánka völgyétől választván el bennünket. Ezen hegyláncz, melyben a Nagy-havas (1484 m.) és a Berty (1670 m.) a legmagasab csúcsok, párhuzamosan húzódik az előbbivel a határlánczolat felé.

Odább ÉK.-nek a Sztóhi- és Szvidovecz-havas bércei a Tempa- (1639 m.), Kurtyászka- (1652 m.) és Podpulá-val (1634 m.) bontakoznak ki. A messze háttérben feltűnedeznek itt-ott a Csorna-Polonina óriás csúcsai.

Az élénk táruzó kép a legmeghatóbbak egyike; vadregényes és az alakzatok változatosságában gazdag hegység áll előttünk, mély völgyekbe, erdős hegyoldalakra, buja havasi legelőkkel koszorúzott kúpok és szakadozott, meredeken felnyúló sziklás gerinczekre. Szándékosan mondok gerinczeket, mivel hegycsúcsok itt alig fordulnak elő.

D.-nek a Talabor és Taracz völgyei közt a Kraszna-Polonina hosszan elnyúló vonulatai húzódnak, nagy görbületeket képezvén.

A Pribuj legdélekeletibb részén a királymezei pásztortanyák épületeit vesszük észre s ezektől jobbra a Mokránka-völgybe húzódik Királymezőnek. Innen emelkednek lassanként a hegylánczok a Klimova (Csortoványa 1495 m.), Rusa (1498 m.), Groppa (1568 m.) és Topasz (1552 m.) felé.

Végre Ny.-nak megpillantjuk alattunk, lenn a mélységben Német-Mokra házsorait, a völgy tulsó oldalán a Sztremenosz-hegy (1599 m.), a Douha (Ticzove 1729 m.) és Perednya (1547 m.) sokszorosan csipkézett ormait s itt-ott ismét láthatók a Talabor felé húzódó völgyek.

Huszonöt percz alatt visszaérkeztünk a felső karámhoz, hol a majorosnők kitűnő kávéval szolgáltak s éhünket jó túrós galuskával csillapíták.

A plébános úr dalolásra szólítá fel a leányokat, s erre csakhamar fölhangzott egy víg alpesi dal. Az egyes versszakok után hatalmas jodlirozás következett. Az alsó-tanyaiaknak persze

az nem tetszett, s roppant jodlirozással kísért gúnydallal felelték rá. Így folyt az ingerkedés jó ideig; s én a szép zöld Stiria valamely havasán képzelém magam.

A plébános hangos felszólítása: „Madeln, thut's figizeln!“ ébreszte föl merengésemből, bámúlva épen kérdezni akarom: mit jelentsen ez a „figizeln“, midőn a leányok egyike dorombot vett elő zsebéből s erre a leányok tánczra perdültek; ez volt tehát a „figizeln“

„Madeln, richt's die Pritsch'n her!“ hangzék ismét a lelkes úr vezényszava, s én elámúlva vártam, hogy micsoda újabb dolog történik ismét, mikor egyik majorosnő térdet hajtva arra kér, hogy „der gnä' Herr mächt sich a bissl pritsch'n lass'n“, s egyszersmind minden kétértelműséget kizáró mozdulatot tett a kezében tartott fadarabbal. Mindenik leány hármát ütött testem azon részére, a melyik az ilyfajta érintéstől még a gyermekkorból ismerős volt, azon kívánság ismétlése mellett: „dass der gnä' Herr guat abikimmt von der Alm!“ Ekkor aztán megtudtam, hogy „a Pritsch'n“ óvószer lábtörés és ruhaszakadás ellen.

Jó kedélyvel indulunk vissza s 1½ óra alatt térünk a német-mokrai erdészlakba.

Még az nap délután tovább utaztam Bruszturára. A Bruszturánka völgye, kivált elein igen vadregényes; a folyó tajtékozva kanyarog a medrét összeszorító szirtdarabok között. Itt már kizárólag csak fenyő fordul elő. Brusztura felé kiszélesedik a völgy és hosszan kell az elszórtan fekvő házak előtt elhajtánunk, mielőtt a központba, a főerdészlakhoz érünk. Német-Mokráról 1½ órai hajtással érkeztem meg Simögh barátom hajlékába, hol azután még sokáig beszélgeténk bizalmasan, míg végre a fáradt test erőlyesen követelte jogait, s „jó éjt“ kívánánk egymásnak.

Fölébredve örömmel tapasztalom, hogy a köd egészen leszállott a völgybe, s midőn 8 órakor szekerünkre ültünk, az ég legderültebb azurja mosolygott reánk.

Az Uria-havas (1445 m.) a völgyet mintegy elzárja; mindegyik oldalon meredeken emelkednek a lúczfenyő-borította hegylejtők; a valódi hegyi tájkép rendkívül izgatólag hat kedélyünkre; mély lélekzéssel szívjuk magunkba a tiszta, balzsamos erdei levegőt s egészen rabjai leszünk az erdei magány varázsának.

Nem sokára kevés időre megállunk a Borina-forrásnál s vizét 19 C° légmérsékletnél 5 C° melegek találjuk; ez tehát ugyancsak tisztességes hideg forrás. Vize indifferens s kitűnő üdítő, tiszta ízű.

Egyszer 17 tutajos veszett el e forrás közelében s azóta

egyetlen egy sem merne éjszakára ott maradni. Éjjel sürgés-forgás folyik a patak mellett; tutajokat fúrnak össze s induláshoz készülnek; a tűz mellett kísérteties alakok ülnek s különféle dolgot végeznek. Reggel nyoma sincsen tutajnak, minden csendes és üres; az elmerültek voltak ezek, kik mindig megjelennek a vakmerő előtt, ki elég merész, hogy az éjet itt töltsse.

Ime a „repülő hollandi“ regéje a hegylakók gondolköréhez illeszkedve! Sok fakeszt jelöli azon szerencsétlenségek helyeit, hol tutajok összetörték, tutajosok elvesztek. Ha a pataknak számos hirteleni hajlatát szemléljük s látjuk azon sziklatuskókat, mik messzire benyúlnak a mederbe, még igazán csodálkoznunk kell, hogy több szerencsétlenség nem történik. Bámulnunk kell ezen emberek ügyességét, bátorságát, erejét és kitartását, kik csekély bérért oly gyakran koczkára teszik életüket.

A veszélyesebb helyeken, kivált, hol a sziklák összeszorítják a medret, vagy sellők, vízesések képződnek, úgynevezett buktatók, surrantók (Dielwerke) vannak alkalmazva; ezek vízcsatornák, miknek a feneke és oldalai ki vannak gerendázva; ily surrantókon aztán örült sebességgel rohan a víz keresztül.

É. felől a Bertyánka folyik a Bruszturánkába s azt okozza, hogy emez igen nagyot kanyarodik; ugyanis míg előbb DK—ÉNy. irányt tart a patak, innen, azaz, az épen elhagyott ponttól — minthogy mi víz ellenében lovaglunk — ÉK-DNy. irányt vesz s a folyó Turbat nevet visel.

A Bertyánka a Berty (1670 m.) lejtőin ered és bár forráspatakjai ennek így éjszaki mint keleti lejtőin fakadnak, mégis nagy ív alakjában körül folyja a hegyet. A Teresua, az első forrás-patak, az éjszaki, a Bertyanek és Grobianecz a keleti lejtőn fakad. A Bertyánka- és Szuchi-patak egyesülésénél vízfogó van építve, valamint a Plajszkán is, a Bertyánka eme hatalmas mellékpatakján.

Alább lesz alkalmunk arra, hogy részletesebben szóljunk a vízfogókról; foglalkozunk most kissé bővebben a Berty-havassal, minthogy ezen hegy a környék mondáiiban nagy szerepet játszik.

Egyszer egy pásztor, ki a Berty tetején juhait legelteté, nagy követ talál, mire két kereszt volt bevésve, holott azt előbb soha sem vette észre. Leemelé a felső részét, ime üregében ezüst keresztet, pisztolyt és pénzt lelt. A kőhöz közel egy ős jávorfa, szél és vihar által megtépve, állott; e fa odujában elhelyezé a keresztet, a pisztolyt pedig magához vevé s lement a faluba, hogy felhívja fiait s a pénzt velők együtt haza vigye. A hely színére visszajöttükkor megtalálák ugyan a jávorfát, a kő és keresztnek azonban még nyomát sem, mind a kettő eltűnt volt.

Hasonló történék egy másik pásztorral is, ki a következő évben meglelé a keresztes követ; ez magával vivé az ezüst keresztet és pénzt is; de az éjszaka meglepé őt hazamenet s egy pásztorkunyhóban kelle meghálnia. A mint reggel fölébredt, a pénz nála volt ugyan, de a kereszt eltűnt s a kőre sem tudott többé rátalálni.

Állítólag a Bertyen kockakövekből rakott két pincze is volna, melyekben kincsek és emberi csontok lennének; de még nem akadt oly bátor vállalkozó, ki a kincsek elvitelét megkísérlte volna.

Egy munkás beszélé nekem, hogy ő régebben Nagy-Bányán szolgált s egy öreg ember bizalmasan megvallotta neki, hogy ő is tagja volt annak a rablóbandának, a melyik a Bertyen rejtette el kincseit. Hanem hiába volt minden keresés, daczára annak, hogy az öreg igen pontosan leírta a helyet.

Sajátságos, hogy mennyire azonos magvuk van mindenütt a nép közt és a nép ajkán keletkezett mondáknak!

Azok, kik „Vándorlások a Munkácsi-Beszkidekben“ czimű útirajznak (I. Évk. VII. évf.) becses figyelmökre méltatták, emlékezni fognak azon mondára, mit a Szinyák melletti Csorbáról elbeszéltem.

Itt és ott szerepel a kő a keresztekkel; ebben úgy mint abban rablók rejték el kincseiket azon helyen; itt is ott is a kincs lételét egyik a volt rablók közül árulja el, távol a helytől; de a kincsre egyikben sem akadnak rá sehol. De míg a Csorbán levő kincs feltalálása s elvihetése bizonyos időponthoz van kötve, s ahhoz jókora bátorság kell, hogy a kincsörző manókon erőt vehessen: addig a Bertyen levő kincs — úgy látszik — csak a szerencse kiválasztott gyermekei előtt jelentkezik, kik közül azonban egynek sem sikerült a kedvező alkalmat felhasználni s a kincset magával vinni. Épen ezen eltérések által nyeri a monda helyi színezetét. Nevezetes, hogy a jávorfa mindegyik mondában fontos szerepet játszik, e szerint úgy kell lenni, hogy ezen fák kedvelt tartózkodási helyei a kincsörző manóknak.

Három óra alatt Bruszturától elérkeztünk a Turbaczil-pataknak a Turbatka ömléséhez s az ott levő erdészlakon delét tartottunk. Két szoba van itt jól berendezve a hivatalosan utazó tisztviselők számára, az egyikben keretbe foglalva, üveg alatt szépen irott emléklap látható, mely latin nyelven (noha vadász írta, mégsem vadász latinsággal) tudtunkra adja, hogy az 1824-ik évi július-hó 15-én Estei Károly Ferdinánd főherczeg, Ö. cs. és kir. fensége utaztában itt megszállott s ebédelt.

A Turbaczil mentén erdei út vezet a Panter-szoroshoz (1225 m.), mit a Turbat völgyéből a galicziai Csorna-Bisztricza völgyébe átjáróul használnak.

Majd lóhátón megyünk tovább a Turbat szűk és sziklás völgyén, előttünk folyvást látható a Csorna-Polonina, meredeken emelkedő, hatalmas hegytömeg; egy óra múlva elérkezünk a Gladen-pataknak a Turbatba szakadásához. Az Okolára vivő út tulajdonkép a Gladen-völgyön halad, de akkor igen rossz volt, s ezért mi tovább is a Turbat völgyén lovagolunk s fél óra alatt eljutunk a Turbat-vízfogóhoz.

E vízfogók nem egyebek, mint a völgyeket elzáró gátak, a patakvíz felfogása végett építve, hogy az így összegyűjtött vízen aztán időközönként a tutajokat tovább szállíthassák, mi különben a hegyi patakok alacsony vízállása mellett nem eszközölhetnének.

A vízfogó éppen tele volt s vize bámulatos szép hegyi tavat képezett, köröskörül erdős hegyektől övezve. Pompás háttérül szolgál e képhez a Tataruka-havas (1710 m.) az ívalakú Turbatszka-Polonina keleti végpontja.

A vízfogó megnyitásakor szilajon tájékozva s nagy zúgással, viheséshez hasonlóan rohan a víz a patak medrébe.

A megeresztés után egy ideig még csak akkor bocsátják útnak a tutajokat, mikor az ár már jó előre haladt, nehogy a víz felszínén tova surranó tutajok, azt megelőzve, oly helyekre jussanak, hova a bebocsátott víztömeg még el nem ért.

Nyílsebesen repül a tutaj a surrantókon át, egészen a habok közt és csak jóval lejjebb merülve fel ismét. Jaj a tutajosnak, ha ügyetlen kormányzás miatt tutajja valami szikladarabra rohan és megfordul vagy a patakban fennakad. Ekkor csak gyors vízbeugrás segít, mert az utánna jövő tutaj az elsőre rohan, minden rajta levőt lesodorva, és csakhamar egész torlasz támad szálfák-ból; gyakran azután holttesteket vonnak ki ilyenkor a patakból.

A vízfogónál pompás havasi tejjel csilapítjuk éhségünket s valami „Ripianik“ nevű orosz nemzeti eledelt ízlelünk, a mi burgonyából, tengerilisztből vajjal van sütve.

Egy órai pihenő után még egy darabon a Turbat völgyén haladunk tovább, azután a Gladen-völgytől elválasztó keskeny hegygerinczet megmászva ez utóbbi völgybe ereszkedünk le, hogy azután később egészen jó erdei ösvényen az Okolavagy Okolszky-Grun-ra (1203 m.) lovagoljunk föl.

Kitűnően épített menedékház emelkedik itt, benne asztalok és lóczák, jó éji tanyául az utasok számára.

Tekintve az Okola csekély magasságát, a kilátás róla igen jutalmazó.

É-felé a Csorna-Polonina fejedelmi láncza húzódik; gerinczéből egész sora emelkedik a szép alakú, a tető körül kopár és sziklás csúcsoknak; ezek közt a Groppa (1763 m.), Bratkovszka (1792 m.), Csorna Kleva (1723 m.).

K.-nek a Tiszesora folyását kísérik Kőrösmezőig, számos erdős hegykúp fölött síklik tova szemünk s DK. felé a hátérben a Hoverla (2058 m.) karcsú, kúpalakú csucsán akad meg.

Délnek a roppant Tataruka (1710 m.), a Trojászka vagy Apsinecz-havas (1707 m.) és a Tatulszka (1774 m.) emelkednek ki tőszomszédságunkban. Mind ezen hegyeken pontosan észrevehető az erdő és havasi növényzet öve, s az Apsineczen még a pásztor-karám is tisztán látható.

Ny.-felé az erdőség elzárja előttünk a kilátást.

Lassan ereszkedő gyalog ösvényen csendes, félreeső helyre érünk; itt asztalok és lóczák vannak s egy odvas fatörzsből átlátszó, tiszta víz buzog elő; a Tisza forrásánál vagyunk.

A Tisza forrása!

Halk csörgedéssel folydogál a kristály-tiszta víz az egyszerű csorgóból; mily üdítőleg enyhít a forrás hús vize! Hatalmas fák által környezve, folyik nagy gyorsan a kised csermely a meredek völgyön alá. A füge, sziklák és fatuskók közt vígan csergedező patak megnő a jobbról s balról jövő csermelyek fölvétele által; de a Tiszesora azért még folyvást az a tiszta és átlátszó hegyi patak marad, mely időnként mintegy játékból tutajokat hord hátán s mindenféle pajzánságot űz velök. Ez a Tisza gyermekora.

Kőrösmezőnél a széles völgybe lépve, már jókora nagyságra nőtt a patak. Gyakrabban kell terhet emelnie; már ismételve harcra kell az útját elzárni akaró sziklával. A gyermekori név elenyészik, de mint „Fekete-Tisza“ is megtartja üde élénkségét, tiszta reményzöld színét. Elválhatatlan frigyvet köt a Fekete-Tisza a Fehér-Tiszával, s egyesülve, erősbülve keskeny erdei völgybe futnak délfelé a szigeti medenczébe.

Ez a Tisza ifjúkora.

Széles völgyben siet tova a már folyóvá nőtt patak; el kell viselnie azon bilincseket, miket a vasút ver reá; az ifjúkor üde zöldje eltűnt. Az ifjú- és férfikor határán már fölmerül az élet komoly voltának sejtelve a folyó előtt, mely már tekintélyes nagysággal dicsekedhetik.

Királyházánál aztán a nagy világ zajába lép a folyó, lerázta magáról a hegyeknek, ifjúsága védőinek, korlátozó bilincseit, saját tetszése szerint kanyarog a széles rónaságon. Hanem a hegyekkel elenyészett az ifjúkor vidámsága is. Zavarosan s lomhán hompölyögnek tova barna hullámai. Időnként ki-kitör a nyers erő, zabolátlanul árasztja el a folyam a szomszédos vidéket, rombolva s pusztítva önt el virányt és falvakat. Nagy gőzhajók szeldelik hullámaikat, hogy a földműves munkájának gyümölcséből a fölösleget a szövetséges rokonhoz, a vasúthoz szállítsa.

Az ember védekezik a hullámok vad ereje ellen, tulajdonát oltalmazva, midőn a folyamot gátak közé szorítja; törvényt szab a folyónak a csatornákkal, miknek vissza kell azt vezetni az egyenes útra a tevélyégből.

A végtelen rónán, áldást s romlást osztva, folyik keresztül s éli le férfi- s öreg korát a Tisza, hogy végtére sírjára leljen a Duna hullámai között.

A kis, jelentéktelen, tiszta erdei patak kedvesen mormoló zöld vizével, regényes erdő- és sziklárészletek által környezve! A széles folyam, mely duzzadó barna hullámait lombhán hömpölygeti a beláthatatlan rónán keresztül, melyen a látóhatár széléig egy-egy toronytető vagy kútágas kivételével nem lel nyugvó pontra a szem! És mégis mind a kettő ugyanazon egy folyó! Van-e nagyobb ellentét? S mennyire hasonlít e folyó sorsa az emberéhez!

Reménykedő és gondtalan ifjúkor után, gondos anyai szemek által óva, lép az ember az élet komoly zajába; hány-szor szükséges itt megzabolázni a törvény korlátait áttörő nyers erőszakot, visszavezetni a helyes útra az eltévelyedettet! Mily kevés teljesül az ifjúkorban ápolt remények közül! Csalódások a kedélyt elkeserítik, az életpályát elhomályosítják; a remény zöldje elenyészik csakhamar, lassan s késlekedve megy a halál felé.

Nyitott szemekkel álmodoztam, s e közben vonúltak el a föllebbiek előttem; naplóm egyik lapját képezik ezek.

A kinek nincs hajlama az ábrándozásra, fordítson át rajtok minden lelki furdalás nélkül.

Igen kényelmes kanyargó úton, melyen kivált a hidak kitűnő karban vannak, leszállunk az Okoláról a Tiszcsora völgyébe.

A Tiszcsora, mint alig 1—1.5 méternyi széles patacska, folydogál mellettünk; a völgyön, ennek keskeny volta miatt, alig fér el a 2 méternyi széles út. A hegyoldalak lejtője meredek; hatalmas sziklacsoportok nyúlnak ki a sűrű erdőségből itt és ott, s nagyszerű vadregényes sceneriát alkotnak; el kell ismernünk, hogy az eddig bejárt vidéken a Tiszcsora völgye a legszebb.

Ellovaglunk az elhagyott tiszcsorai gát mellett, a völgy lassanként mind szélesebbé lesz s két óra múlva a Tiszcsora és Apsinecz találkozásához érünk, hol az Apsinecz-vízfogónál megpillantjuk éji tanyánkat. Hanem a kunyhóig nagy kerülőt kell tennünk, mivel az esti szürkületben nem tanácsos a patakokon keresztül lovagolnunk; végre fedél alatt, barátságos szobában vagyunk, hol a három ágy üdítő csendes álmra csábítgat.

Az A p s i n e c z - v í z f o g ó széles völgy-teknőben fekszik; de ennek környéke távolról sem közelíti meg szépségében a Turbatét, hanem nagyságra túlhaladja ezt.

Most tehát, nyájas olvasóm! jó éjt! pihenjük ki magunkat jól holnapra!

Kirándulásunk 4-ik reggelén jókor tovább lovaglunk a Tiszcsora völgyén lefelé.

Apsineczen túl a völgy egyre szélesbedik, elérjük a DK-ről, a Tatulszka- (1774 m.) és Szuk-havasról (1707 m.) alá-siető Szaniszló-patakot, a Tiszcsora legnagyobb hozzáfolyóját, hol szintén van vízfogó.

Innen kezdve már láthatók egyes lakóházak, mik elszór-tan, mint pásztor kunyhók a hegyoldalakon vannak.

A Csorna-Hora hegyláncza több magas csúcsát is mutatja már; láthatók: a Szesa (1564 m.), a meredek sziklás Pietrosz. (2022 m.) és a háttérben mint hegyes kúp a Hoverla (2058 m.)

A Hlodovecz-patak torkolatához közel még láthatók az 1875-ben odahagyott gőzfűrészalapépítményei; a fűrészekhez vivő sínek talpfái még régi helyökön vannak. Ezzel átellenben egy fenyőmag-szárlító kemenceze tűnik szemünkbe, óriás fiókos szekrényhez hasonló.

A völgy széles medenczévé tágul ki, K ő r ő s m e z ő házai következnek, s három óra múlva az erdészeti hivatal előtt állunk meg, barátságosan üdvözlötve Czékus és Lánczy fő-erdész urak által.

Első dolgom, hogy fölkeressem tavalyi szíves házigazdám, főtiszt. Sípos plébános urat; mennyire örültem, hogy ép egészségben s a régi jó kedvében találtam az öreg urat.

A mint tervemet, hogy t. i. a Csorna-Horára akarok fel-menni, előadtam, Czékus úr eléggé sem méltányolható kedves-séggel azonnal késznek nyilatkozott a velem jövetelre, s indulásunkat a Lazescsina-völgyön fel délutánra határoztuk. De elébb, mint megindulnánk, elbeszélem a szíves olvasónak, honnan eredt a Kőrösmező név, úgy, a mint azt főtiszt. Brana, bogdányi g. k. lelkész úrtól, hallám.

A szomszéd gácsországiak a régi időben ősszel a mai Kőrösmező vidékén szokták legeltetni juhaikat és a tél beáll-táig itt tartózkodtak. Egyszer egészen váratlanul nagy hó esett; az időjárás egészen megváltozott; egyik hófergetegre a másik következett annyira, hogy saját menekvésükről kelle gondoskodniok, juhaikat pedig ott hagyták magukra. Tavasszal aztán eljöttek megnézni: mi lett a juhokkal? Nagy csodára az egész falkát egy kőrösfa (Jaszina) alatt megtalálták jó állapotban. Innen nyerte volna a későbbi telep a Kőrösmező (Jaszina) nevét.

D. u. 4 $\frac{1}{2}$ órakor elindultunk Kőrösmezőről s a Lazescsina-völgybe tértünk el; eleintén a K-nek Kolomeába vivő állami úton haladtunk, hanem ez csakhamar elhagyja a völgyet s a hegyoldalon kanyarog fölfelé. Mi ellenben az É.-D. irányt vevő völgyön maradunk. A Szesul (1728 m.), a Pietrosz és a Hoverla csaknem folyvást láthatók.

Két óra múlva megérkezünk mai éji tanyánkra, a Lazescsina és Kozmieczer-patak egyesülésénél fekvő Kozmieczer nevű vadászlakra. Még egy sétát teszünk a hasonnevű-völgyben, az $\frac{1}{4}$ órányira eső vízfogóhoz. Ennek regényes környéke valóban elragadólag hat a szemlélőre; igazi hegyi tó zsebkiadásban, csak a keretül szolgáló hegyek természetes nagyságukat tartván meg.

Feltűnően meleg légáram némi aggodalmat költ bennünk a holnapi időt illetőleg; majd nyugodni megyünk, de valami, itt musliczának nevezett apró légy-féle ezernyi-ezer rajokban röpked ide s tova és igen alkalmatlankodik. É kellen állatok bemásznak a haj közé, a fülbe, az orrczimpákba, s némi fogalmat szerzünk a moszkító-koztta gyötrelmekről.

Vándorlásunk 5-ik napján reggeli 6 órakor a készen tartott lovakra ülünk s tovább megyünk a Lazescsina völgyén fölfelé. Ambár a Kozmieska-Poloninára (1575 m.) vivő út a cs. és kir. katonai földrajzi intézet részletes térképén a Kozmieczer-völgyön van jelezve, mi mégis más utat választottunk, mivel amatt igen rosznak és nyirkosnak mondták. Az $\frac{5}{4}$ órányira fekvő Lazescsina-gátig meglehetősen jó úton lovagolhatunk a hirtelen emelkedő völgyön.

Innen kezdve azonban sziklaomladék és darabokra tört fatörzsek borítják össze-vissza a völgy fenekét; a völgy vad jelleget ölt, s épen nem tágít a Magas-Tátra gránittuskókkal borított fenvölgyeinek.

Csakhamar le kell szállnunk lovainkról; szegény állatok! magok is alig tudnak tovább haladni és nagy bajjal keresik az utat a nagy kődarabok és fatörzsek között.

Felkapaszkodunk a Jaszinszka-Kozmieska (1620 m.) meredek oldalán, hogy a Pietroszt és Hoverlát összekötő hegyhátra följussunk.

A tetőre érve, előttünk látjuk a sziklás Pietroszt (2022 m.); orrhoz hasonlító alakjával a Krivánra (M.-Tátra) emlékezteti az embert.

A hegygerinczet havasi rét borítja, itt már találunk sziklaomladékokat, miknek jelentőségét alább közelebbről fogjuk vizsgálat alá venni.

A Hoverla felé a gerincz téres fensíkká szélesbedik ki s egészen a tulajdonképeni csúcs aljáig lovagolhatunk. A fensíkből kúpalakban meredeken és kiálló szirtekkel emelkedik a

csúcs, míg a gácsországi oldalon a fensík egészen hiányzik és a Groppa hegyeresze szelídebb hajlással csatlakozik a kúpszerű csúcshoz.

Mi a nyugati ormozon mászunk fel egy görgetegpásztá mentén és 10 órakor, tehát éji tanyánktól 4 óra alatt, a Hoverla tetőpontjára (2058 m.) érünk.

A tetőn elterülő sík igen csekély; a csúcs legmagasabb pontján egy háromszögelési jelző oszlop áll, erre egy minimal hőmérőt erősítettem.

A Hoverláról igen nagy távolságra lehet ellátni köröskörül.

É-nak a Kárpátok határlánczolatát kísérik szemünkkel Galiczia felé, a Kozmieskával (1575 m.) és Kukul-lal (1542 m.). Magyar oldalon a Lazescsina völgye nyúlik tova oldalvölgyeivel; tisztán látható a két vízfogó, a kozmieczei vadászlak; ÉNy. felé Körösmezőig követi szemünk a völgy irányát, hol aztán a Csorna-Polonina szikla-bérczei elzárják a latókört.

A gácsországi oldalon tovább ÉK.-nek a Pruth irányát kísérhetjük, tekintetünk átrepül a galicziai rónaság felett, a messze távolban Kolomea tornyai tűnnek fel.

Keleten a Pruth forrás-csermelyei sietnek a meredek oldalon lefelé, eltűnendők a völgyben az erdőség között; galicziai részen a völgyben álló menedékház szállásul szolgál az utazóknak.

Nagy kiterjedésű erdős dombvidéket látunk be, de egyetlen kimagaslóbb hegycsúcs sem vonja magára figyelmünket.

D. felé a kilátás fenségesen szép; a meddig a szem lát, mindenütt hegyek, s köztük olyanok, mik „magas társaságban“ is mutatkozhatnak.

DK.-nek húzódik a Csorna-Hora hatalmas láncza; a Hoverla tőszomszédja a Dancserecz (1822 m.), czípkézett csúcsával velünk szemközt emelkedik; e mögött a sugár Turkul (1935 m.) nyúlik fel meredek, sziklás, részben lecsuszamlott oldalai-
val. A Dancserecz és Turkul közt az összekötő ormozat keskeny, éles gerinczhez hasonló s kivált Magyarország felől hirtelen ereszkedik.

A Hoverla és Turkul közt számos hegyi tó — itt ozero a nevük — ötlük szemünkbe; én 10-et számláltam meg. De az is megeshetik, hogy száraz nyár alkalmával néhány eltűnik. A fentebb említett térképen — 1.75000 — csak kettő van feljegyezve, és pedig az egyik a Turkul, másik a Tomnatek mellett. Alább majd kissé bővebben foglalkozunk e tavakkal.

E hegyláncz a Gutin-Tomnatekkel (2018 m.) és Csorna-Horával (2026 m.) végződik.

Délre tőlünk a Hoverla és Prebenyeszku mély völgyei

kanyarodnak a sziklabérczek aljában tova, eltűnve, majd a patak ezüst szalagját mutatva ismét. Köszöntjük régi ismerősünket, a Pop-Ivánt (1940 m.), mely törzskara, a Szerban (1795 m.) és Berlebácska (1736 m.), által környezve, ugyancsak büszkélkedik. Oldalai bámulatosan hatalmas körrajzot mutatnak. De ki tudná elősorolni s megnevezni mind ezen óriásokat, mik előttünk itt feltűnedeznek. E képet nem szabad részeire bontani, egészében kell azt szemlélnünk. A hullámzó tengerhez hasonló sorakoznak itt hegyek, völgyek egymás mellé; egyes hegyek kikereséséről lemondunk, félvén attól, hogy ez által az egész okozta benyomást összeromboljuk.

Csak egyet hadd említsek még fel! a messze háttérben állót, de mind annyik közt a legfenségesebbet! Ez a Verfu-Pietrosz (Magas Pietrosz, 2305 m.)

Ny.-nak a Jaszinszka-Kozmieska láncza, melyen mi feljöttünk, húzódik. A Pietrosz sziklakúpja (2022 m., egyike a hét gonosz Pietrosz közül) pompásan tűnik fel és sokszorosan szakgatott oldalai igen változatos képet tárnak elénk. Mellette áll a Szesul (1728 m.); tovább DK-re a Mencsul (1592 m.), mitől hosszan nyúló s lassan ereszkedő hegyhát húzódik a Fehér-Tisza völgye felé.

A Hoverla kúpjának délkeleti ormozatán leereszkedünk ismét a fensíkra s a gerinczen veszünk utat a Dancsercz felé. Az első tó, a mire akadunk, galicziai részen van s vize már a Pruthba folyik. Kiterjedése csekély, szegélyzetét homokkőomladék alkotja, mi arra mutat, hogy ez is, mint a többi tó, hegyomlás következtében keletkezett.

Magyar részen a Dancsercz felé több tavat találunk, melyek lépcsőszerűen fekszenek a fensíkon. Térképünkön a két nagyobb oda van rajzolva. Különös nevek nincsenek, mind valamenyinek a neve Ozero (körülbelül = tengerszem).

Mindegyik tó partja el van posványosodva s mocsári növényzettel borítva, mi annak a jele, hogy vagy éppen semmi, vagy igen csekély lefolyásuk van. Ez utóbbira mutat a víz magas hőmérséklete is.

A két tó közül a nagyobbik alakja hoszúkás, ÉD.-irányban mintegy 80 m. hosszú és 30 m. széles. A tavak körül legelők, borókabokrok és havasi rózsával (Rhododendron) benőtt terjedelmes rétek vannak, s vizök itatóul szolgál az itt nyaraló csordák és nyájaknak.

Pontban déli 12 órákor értünk e tengerszemhez. A Hoverla pompás látványul szolgált, mint karcsú sziklakúp emelkedve ki a fensíkból. Csuszamlási és omladék-pászták felismerhetők.

Utunk a meredek oldalon visz a Turkul felé. Valahányszor a Hoverla-patak felé siető hegyi csermelyek egyike utunkba

esik, mindannyiszor keresztül kell másznunk a sziklakkal borított mély vízmosásokon.

A Dancsercz lábánál levő szikla-omladék miatt egy kissé lejjebb ereszkedünk a hegyoldalon s tovább gyalogolunk kitarással a fárasztó ösvényen.

A Dancsercz, Hoverla, Pietrosz és Mencsul csúcsai, szakadatlan lánczolatott képezve, láthatók s igen szép, változatos képet alkotnak.

A Turkul oldalain ismét regényes fekvésű, majdnem köralakú tengerszemre bukkanunk. A hegyoldal, melyen haladunk, nagyon meredek és sziklás; fel- s alákapaszkodunk rajta szikladarabok között egészen a Turkul tulajdonképi csúcsa alá; a gerinczen, de már galicziai részen ismét egy tengerszemre akadunk, a Gutin-Tomnatek alatt magyar részen az utolsóra, a melynek már különösen Ozero a neve.

Haquetnek „Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791, 92 und 93 durch die dacischen und sarmatishen, oder nördlichen Karpathen. III. Theil. 1794. Nürnberg.“ című könyvében a 28-ik lapon ez áll: „Ha a fentebb említett hármashatárhoz közeledünk és a Ruszki-hegység ezen magassága felé megyünk: nem igen terjedelmes tóra akadunk, minek neve: Zuriep Ozero. Ezen tó, mi sem egyetlen lengyel, sem gácsországi térképen nem található, állítólag 150 év előtt keletkezett volna hegyomlás következtében, úgy mint a hegységekben a legtöbb tó“

Azt hiszem, hogy e megjegyzés a fentebb nevezett tóra vonatkozik, mivel a Hoverlát Ruszkinak is nevezik.

Most már hegyi ösvényen haladunk, mely a Turkultól kiágazó, hosszannyuló gerincz mentén, a Hoverla és Prebenyesz kul völgyei közt víz lefelé, és csakhamar sűrű erdőségbe jutunk, honnan semerre sem láthatunk. Hirtelen ereszkedéssel halad ezen út lefelé az említett két patak összefolyásánál lévő Hoverla-gáthoz. A megerőltető gyaloglásban igen kifáradva érkezünk meg d. u. $1\frac{1}{2}$ órakor oda.

A vízfogó medenczéje telve; a megeresztésre várva, terül el előttünk a zöld tó tükre.

Kellemesen berendezett szobában, a gátfelvigyázó lakában nem sokára kipihenjük magunkat s megenyhülünk a közeleső savanyúvíz-forrás pompás vize, no aztán később gulyáshús által.

Foglalkozzunk most már kissé bővebben a Hoverla és Csorna-Hora földtani viszonyaival is!

Az egész hegytömeget a kréta-korszakhoz tartozó kárpáti homokkő alkotja; a rétegek csapásiránya ÉÉK.-tól DD. Ny.-felé.

A Hoverla t. i. olyformán emelkedik ki a gerinczből, hogy DNy.-nak, tehát magyarországi felén, széles fensík terül elé, holott ez a Galiczia felől eső oldalán egészen hiányzik. A

kúp délnyugati oldalán a sziklában nagy csuszamlási helyeket veszünk észre; míg a másik oldalon, a rétegzet természetéből következő, egészen hiányoznak azok. Ezen, t. i. a galicziai oldalon, csak görgeteget találunk, mint az elmállás és a víz működésének következményét. Az egész képződvény arra mutat, hogy e fensík valamikor végbement nagy hegy-csuszamlás által keletkezett, és pedig azon kőzetek csuszamlása által, melyek az előtt a Hoverla és Dancsercz között települtek volt. E két csúcs csak valamely korábbi képlet maradványa. A legmagasb csúcs az előtt a két hegy között, de mégis a Hoverlához közelebb állott. A két csúcs csak a régi csúcs oldalainak fenmaradt része, s annak leomlott kőzetéből keletkezett épen a fensík, minek a Breskul-havas (1454 m.) a legszélső nyúlványa.

E hegy-csuszamlás határába vonható még a Poryzevszka egy része is a nélkül, hogy a felállított elmélet ez által változást szenvedne.

A tulajdonképeni fensík vagy a hegygerincz meglehetősen egyenletes magassággal bír és csak a hegycsúcsok emelkednek ki abból, mint kőszálak. E fensíkon keletkeztek a most ott levő tavak, tengerszemek vagy Ozerók a legegyszerűbb módon az által, hogy némely helyen a kőzetromok által sánczok, vagy utáncuszamlások által tölcseralakú öblök keletkeztek, mikben aztán az eső és hólé összegyűlt.

A fensík a Dancsercz és Turkul közt végződik, mivel itt É-D. irányban csap a gerincz, tehát a kőzetréteg irányával inkább párhuzamos helyzettel bír, azért aztán az oldalak csuszamlása megszűnt.

A Hoverlára menetelünk közben ennek nyugati oldalán egész pászták tűntek fel nekem, mik homokkő-hőmpölyök által képződtek; a kőzet itt az oldalak hosszában réteges, legtöbbször lapos, az élek lehorzsoltak.

Mindjárt az első tekintet azon fölvételre vezet bennünket, hogy ezek morénák; hanem a mai formatiót véve alapúl, eredetét nem tudjuk kimagyarázni, mivel glecser vagy moréna a csúcsához ily közel bizonyára épen nem gondolható. De azon korábbi feltevés, hogy itt magasabb csúcs lerogyása történt, a tényállást azonnal felvilágosítja. E hőmpölyök e magasabb csúcs glecsereinek maradványai, eredményei. Azért sem a keleti, sem a délkeleti oldalon nem vehetők észre ily pászták, mivel a hegyrogyás amott ment végbe. Hanem itt is csak orom- vagy másodrendű glecserekről lehet szó, mivel a maradványok nagyon csekély távolra érnek le a völgybe.

És e hőmpölyöket csak a fenék-morénák közé sorolhatjuk, mivel az oldal- vagy középmorénák kőtuskói szögletesek, nem gömbölyűek, s a mi fő, nem rétegesek.

A Csorna-Hora floráját illetőleg általánosságban azt jegyzem meg, hogy a déli hegyoldalakat és völgyeket lombos és tűlevelű fák, az éjszakiakat azonban csak tűlevelűek borítják. A lombos fák közül a havasi éger tenyészési határa a legmagasabbra terjed.

Körülbelől 1400 méternyi magasságban a fatenyészetnek vége; ezentúl havasi legelők vannak boróka-bokrokkal, az éjszaki oldalon törpefenyű is.

A tavak körül egész réteket találunk rhododendronnal, mely június végén vagy július elején virít.

Az alábbiakban azon növényeket sorolom elő, melyek Szilágyi többször említett könyvében Wagner összeállítása után felemlítettnek, mint a Csorna-Horán előfordulók. Természetesen itt nincs elősorolva minden, a Csorna-Horán található növény, hanem csak a karakteristikus fajok vannak kiválogatva, mik a megyében máshol vagy éppen nem, vagy csak a legmagasabb havasokon fordulnak elő.

Aconitum Anthora. Allium sibiricum. Anemone narcissiflora. Arenaria ciliata. Aronicum Clusii. Asplenium viride. Azalea prorumpens. Campanula alpina. Carex atrata. Carex aterrima. Carex bicolor. Carex capillaris. Carex sempervirens. Centaurea Kotschyana. Cerastium alpinum. Epilobium organifolium. Festuca pumila. Gentiana punctata. Geranium sylvaticum. Geum montanum. Gnaphalium supinum. Hieracium pleiophyllum. Hieracium prenanthoides. Hypericum Fieberi. Hypochaeris uniflora. Juncus trifidus. Juniperus nana. Linum alpinum. Pinus Mughus. Pleurospermum austriacum. Poa sudetica. Primula longiflora. Rhodiola rosea. Rhododendron myrtifolium. Salix herbacea. Sedum atratum. Senecio abrotanifolius. Sesleria disticha. Sildanella pusilla. Taxus baccata. Toria alpina. Veronica Baumgarteni.

A Csorna-Hora faunája igen gazdag, s e téren nem találhatunk jobb vezetőt mint Frivaldszky János: „Adatok Máramaros megye faunájához“ (Kiadta a M. T. Akadémia 1873.) című művénel. Természetesen ismét csak arra szorítkozunk, hogy különösen a Hoverlán található állatokat említsük fel az idézett értekezésből.

1. Az emlősök közül az e vidéken élő vadállatokon kívül van itt hiúz, vadmacska, medve és a Hoverla alatt havasi morgia (*Arctomys marmota*) is. Nem valék oly szerencsés, hogy csak egyet is láthattam vagy fűttyenteni hallottam volna. Medvét sem láttam; egész utam alatt csak 3 medvenyomra akadtam, és pedig a Turbat völgyén és az Okolán; általában szegény ezen vidék vadászható állatokban a beregi és ungi Beszkídekhez képest. Szarvasok a Csorna-Horán nincsenek,

inkább a Mokra és Brusztura körül levő völgyekben s hegyeken, meg az Okolán tanyáznak.

2. A madarak közül a sas- és keselyűféléken, a császársiket- és nyírfajdon kívül még különösen a Hoverlán honos havasi hangics (*Accentor alpinus*) említendő. A Fehér-Tisza völgyén a vízi buka (*Hydropata cinclus*).

3. A halak közül különösen a pisztráng említendő, a mely mindenütt előfordul a hegyi patakokban.

4. Rovarok közül Frivaldszky a következőket találta a Csorna-Horán és vidékén:

<i>Carabus irregularis</i> , F.	<i>Quedius alpestris</i> , Hew.
„ <i>auronitens</i> , F.	<i>Ocypus fuscatus</i> , Grev.
„ <i>cancellatus</i> , F.	<i>Philonthus montivagus</i> , Heer.
<i>Nebria Jokischii</i> , Sturm.	„ <i>ebeninus</i> , Grav.
„ <i>Gyllenhalli</i> , Schh.	<i>Xantholinus punctatus</i> , Payk.
„ <i>rivosa</i> , Mill.	<i>Anthophagus Austriacus</i> , Er.
„ <i>Transsylvanica</i> , Germ.	„ <i>omalinus</i> , Zett.
<i>Leistus rufescens</i> , F.	„ <i>testaceus</i> , Grav.
<i>Patrobis quadricollis</i> , Mill.	„ <i>nigrita</i> , Mill.
<i>Calathus metallicus</i> , Dej.	<i>Lesteva bicolor</i> , Payk.
<i>Taphria nivalis</i> , Panz.	<i>Bythinus Erichsonii</i> , Kiesw.
<i>Feronia diligens</i> , St.	<i>Byrrhus regalis</i> , Steff.
„ <i>fossulata</i> , Schh.	<i>Aphodius alpinus</i> , Scop.
„ <i>Jurinei</i> , Panz.	„ <i>discus</i> , Sm.
„ <i>subsiniata</i> , Dej.	<i>Corymbites cupreus</i> , F.
<i>Amara nitida</i> , St.	<i>Cantharis prolixa</i> , Maerk.
„ <i>misella</i> , Mill.	<i>Malthodes mysticus</i> , Kiesw.
<i>Harpalus laevicollis</i> , Dufi.	<i>Clerus formicarius</i> , L.
„ <i>aeneus</i> , F.	<i>Otiorrhynchus fuscipes</i> , Oliv.
<i>Trechus striatulus</i> , Putt.	„ <i>irritans</i> , Germ.
„ <i>laevipennis</i> , Heer.	„ <i>niger</i> , F.
„ <i>pulchellus</i> , Dej.	„ <i>maurus</i> , Gylll.
„ <i>latus</i> , Putr.	„ <i>Kratteri</i> , Boh.
<i>Anophthalmus pilosellus</i> , Mill.	„ <i>Asplenii</i> , Mill.
<i>Tachys nanus</i> , Gyll.	„ <i>Schaumii</i> , Stier.
<i>Bembidium pyrenaeum</i> , Dej.	„ <i>unicolor</i> .
„ <i>bipunctatum</i> , L.	<i>Phyllobius alneti</i> , F.
„ <i>nitidulum</i> , Marsch.	<i>Liophloeus Herbstii</i> , Sch.
„ <i>tibiale</i> , Duft.	<i>Polydrosus intermedius</i> , Zett.
„ <i>basale</i> , Mill.	<i>Polydrosus amoenus</i> , Germ.
<i>Helophorus glacialis</i> , Villa.	<i>Plinthus Megerlei</i> , Panz.
<i>Homalota nitidula</i> , Kraatr.	<i>Hylobius pineti</i> , F.
„ <i>occulta</i> , Er.	<i>Orchestes scutellaris</i> , F.
<i>Quedius ochropterus</i> , E.	<i>Hylastes cunicularius</i> , Er.
„ <i>collaris</i> , Er.	<i>Clythra cyanea</i> , F.

Cryptocephalus flavipes, F.
Timarcha metallica, F.
Chrysomela intricata, Germ.
 „ *speciosa*, L.
Phaedon pyritosum, Oliv.
Coccinella septempunctata, L.

Tenthredo atra, L.
Alomya ovator, Grav.
Limnophilus griseus, L.
Haematopoda pluvialis, L.
Homodemus marginellus, F.
Cixius nervosus, L.

P u h á n y - f é l é k :

Helix vicina, Rossm.

Clusilia stabilis, Pfr.

A 6-ik reggel korán nagy zaj riasztott fel álmomból, mit eleintén nem tudtam magamnak megmagyarázni; felocsúdvá aztán észrevettem, hogy az a víz zuhogása; megeresztették a vízfogót.

A zsilipkapun zúgva rohan a tejfejér, tajtékzó víztömeg, köröskörül ködbe burkolva mindent. Zúgva csapódik a hullám a patakmederben levő szikladarabokhoz s rövid idő alatt anynyira földagad a patak, hogy már a tutajokat is felemeli. Mindenki az induláshoz szükséges utolsó teendőket végzi; ha a víz már jó előre haladt, a tutajokat is elindítják s ezek gyorsan repülnek tova.

Még a reggelinél ülünk, midőn kevés idő múlva Gürtler főerdész úr megérkezik, hogy Bogdányba vigyen bennünket. Reggel 8 óra tájban aztán megindulunk a Hoverla völgyén lefelé; öt percz múlva megállunk egy balfelől nyúló mellékvölgy-nél, ebben van a „Hoverla borkút“ savanyúvíz-forrása. Kávéját odvas fatörzs képezi, köröskörül vasporva-lerakódások láthatók. Vízét 19 C° légmérsékletnél 10 C°-únak találtam; fölöttébb kellemes, csipős ízű s borral is igen jó.

Félóra múlva a Fehér-Tisza völgyébe értünk, mely a Balczatul és Stochovecz-patakok egyesüléséből támad; ezek mindegyikén van vízfogó.

Nemsokára Luhi-ba érkeztünk; touristáknak innen a legkényelmesebben lehet a Mencsilen át a Hoverlára feljutni, mivel ezen az úton folytonosan lóháton mehet az ember s Bogdánytól számítva 6 óra alatt a csúcson lehet.

Kevéssel Bogdány-on innét a D.-felől siető Stjaul-patak ömlik a Fehér-Tiszába, benn Bogdányban — hova 1½ óra alatt érkeztünk meg — az É.-felől jövő Bogdány-, tovább pedig D.-felől a Kvaszni-patak. Mind a 3 völgyön van vízfogó.

Bogdányból a Kvaszni-völgyön fel lehet a Pop-Ivánra menni. A vízfogóig a völgyben kell menni, innen aztán a hegyoldalon halad az ember fölfelé egészen az ottani Pietrosz csúcsa alá, s a Berlebácskánál jut azon útra, melyiken mi mentünk Trebusáról. Hanem sokkal ajánlatosabb Trebusáról indulni, mivel ezen az úton messzebb lehet lovagolni.

Rövid időn beérünk a bogdányi erdészlakra, melynek kedves háziasszonya a legszívélyesebb vendégszeretettel fogad bennünket. Fölkeressük a derék Brana János, g. k. lelkész urat s kíséretében a belől is ízléssel épült gör. kath. templomot megtekintjük.

Az én kirándulásom Bogdányban bevégeződött, s másnap, tehát a 7-ik nap reggeli $\frac{1}{2}$ 6 órakor elindultam innen Szigetre.

Bámulatos, hogy a Fehér-Tisza folyamvidéke viszonylag mennyivel gazdagabb vízben mint a Fekete-Tiszáé; hanem ezen körülményt aztán egészen természetesnek találjuk, ha meggondoljuk, hogy a Fehér-Tisza vidékén az erdőségek sokkal kevésbé letarolva.

A völgy alsó részén lomberdőket találunk. Egy óra alatt elérkezünk a Fehér- és Fekete-Tisza egyesüléséhez (Usztirike) Novoseliczán felül; itt már ismerős úton járunk, s $\frac{1}{4}$ óra alatt Rahón vagyunk.

Vilchovatinál élvezzük a Pop-Iván és Berlebácska nyujtotta szép látványt, $\frac{1}{2}$ 9-kor, tehát 3 óra alatt Trebusán vagyunk; 10 órakor tovább indulunk s d. u. $\frac{1}{2}$ 1-kor szerencsésen megérkezünk M.-Szigetre.

Netaláni kirándulóknak némi kis útmutatásúl röviden megjegyzem, hogy a most ismertetett vidéken a legjobban megérdemli a fáradságot fölmenni a Német-havasra, a Tisza forrásaihoz és a Hoverlára.

Az elsőre csak Taraczköztől Német-Mokrán keresztül lehet följutni az itt leírt úton; talán jövőre már lóháton lehet az utat megtenni.

A Tisza forrásához Kőrösmezőről kell indulni, honnan az út legnagyobb részét szekeren, a többit pedig lóháton vagy gyalog teszi meg az ember.

A Hoverlára legjobb Bogdányon és Luhin s a Mencsilen átmenni, mi 6 órát vesz igénybe.

Kirándulásunk alatt többször volt alkalmunk vízfogókat látnunk s azok víztükrét megbámulnunk. Talán érdekelni fogja az olvasót, ha a máramarosi kincstári uradalmakban levő vízfogókról kimutatást állítunk össze és azok viszonyait megismertetjük.

A vízfogók köbtartalmát, azok megtelésére és a víz lefolyására szükséges időt feltüntető táblázat B i k k á l N á n d o r erdőigazgató úr kiváló szivessége folytán volt összeállítható, kinek ezért is, valamint kirándulásom közben tanúsított előzékeny támogatásáért nem mulaszthatom el, hogy legforróbb köszönetemet itt is ne nyilvánítsam.

A vízfogók Ny.-keletnek következő sorban vannak előszámlálva, megtelésük ideje szárazságban van feltüntetve, tehát akkor, midőn a leghosszabb idő kell hozzá.

Céljokat illetőleg már mondtam, hogy a vízfogók a völgyeket elzáró gátak, melyek a vizet összegyűjtik, hogy azután időnként a víz leeresztése által a fa-usztatást eszközöljék. Ez a zsilipek megnyitása által történik, mik különböző számban vannak a gát-töltéseken alkalmazva.

Folyóvidék	A vízfogó-gát neve	Felfogó képesség vagy nagyság köbméterekben		Idő szükséges (órákban)		Óránként hány köbméternyi víz gyűl össze
		külön-külön	folyóvidékével együtt	a megtelelésre	a lefolyásra	
Tarac	Mokránkai-gát	244800		120	6	2040
	Janoveczi- "	68000		24	1	2833
	Jabloniczai- "	145000		120	6	1208
	Bertyánkai- "	129000		120	4	1075
	Plaiszkai- "	64500		96	2 $\frac{1}{2}$	672
	Turbati- "	193500	844800	120	8	1612
Fekete-Tisza	Apsineczi- "	200000		80	6	2500
	Szaniszlói- "	60000		60	2	1000
	Douzsina- "	70000		100	2	700
	Lopusankai- "	70000		100	2	700
	Sztudenai- "	40000		80	1	500
	Kozmieczei-gát	70000		100	3	700
	Lazescsina- "	80000	590000	100	4	800
	Lollin-bogdányi-gát	61389		36	2 $\frac{1}{2}$	1705
Fehér-Tisza	Hoverlai-gát	143240		24	4	5968
	Balczatuli-gát	75031		36	3 $\frac{1}{2}$	2084
	Sztochoveczi-gát	27284		48	1	568
	Szesauli-gát	68210		24	3	2842
	Kvasznii- "	61390	436544	24	3	2558
	Steviorai- "	47760		60	1 $\frac{3}{4}$	796
Vissó	Botizuli- "	54570		58	2	941
	Kománi- "	82000		54	3	1518
	Kataramii-gát	20300	204630	62	3 $\frac{3}{4}$	327
	Összesen	2,075974	2,075974			

E táblázatból látható, hogy e vízfogók összevéve 2,075.974 köbméter, vagy 65,739,868 köblábnyi víztömeget gyűjthetnek össze egyszeri megtelésökig, vagy akkora nagyságuk van.

Ha e víztömeget egy oly tónak képzeljük, melynek mélysége 10 méter; akkor ennek a területe lenne:

207.597 □-méter, vagy

20.7597 hektár = 36 katasztrális hold,

tehát körülbelül akkora, mint a Csorbai-tó víztükrének felülete a Magas-Tátrában.

Ezen víztömeg oly nagy, hogy, ha egyszerre jutna a fő-völgybe, itt nagy áradást kellene okoznia. Már azon vízfogóknál, melyek mellékvölgybe eresztik az összegyűjtött vizet (péld. a Fehér-Tiszánál), tekintettel kell lenni arra, hogy az egyiknek a vize csak akkor érkezzék meg, mikor a másiké már lefolyt, kikerülendő a rombolást.

Látjuk, hogy valamennyi közt a mokránkai-gát, 244800 köbméter, a legnagyobb, utánna az apsinecz, a turbati és így t. Legkevesebb víz fér a kataramii-gát vízfogójába.

Mindegyiknek megtelésére bizonyos idő kell, mi egyrészt a gyűjtőmedence nagyságától, másrésztől azonban a vízfogó köréhez tartozó forrásvidéktől függ.

A vízfogó medenczéjének nagysága viszonyítva a megtelés idejéhez, vagy helyesebben az óránként gyűlő víz mennyisége felvilágosítást nyújt a vízfogó forrásvidékének vízbőségéről.

Kitűnik, hogy a hoverlai-gát forrásvidékének a legnagyobb vízbősége van, mivel ebben óránként 5968 köbméternyi víz gyűlhetik össze. Legkevesebb vizet szolgáltat a kataramii-gát vidéke, óránként csak 327 köbmétert.

Ezen számok az egyes folyóvidékek vízbőségéről is adnak felvilágosítást.

A fenti táblázatból kiviláglik, hogy az egyes folyóvidékek vízfogói óránként következő vízmennyiséget szolgáltathatnak:

Taracz folyóvidéke	. . .	1573 köbmét.
Fekete-Tisza folyóvidéke	. .	986 "
Fehér-Tisza	" . .	2621 "
Vissó	" . .	896 "

Tehát legtöbb vize van a Fehér-Tisza folyóvidékének, utánna a Taracz, azután a Fekete-Tisza, végül a Vissóénak.

Ha a Vissóba óránként összegyűlő víztömeget egységül vesszük s azt 1-gyel jelöljük, az egyes folyóvidékek vízmennyiségét a következő arányszámok mutatják:

Fehér-Tisza		2.91
Taracz		1.76
Fekete-Tisza		1.10
Vissó		1.00

azaz, a Fehér-Tiszának 2.91-szer, a Taracznak 1.76-szer, a Fekete-Tiszának 1.1-szer van több vize, mint a Vissónak.

A négy folyó közt tehát a Fehér-Tisza folyóvidéke bír a legnagyobb vízbősséggel, s ez kétszernél is gazdagabb mint a Fekete-Tiszáé. Ez által fentebbi állításom igazolva van.

Ha erre azon körülmény is befolyással van, hogy a Fehér-Tiszának mind a két part felől nagy terjedelmű forrásvidéke van a Csorna-Hora magas hegylánczain meg a Pop-Iván, Berlebácska és Magura lánczolatán, még sem oly nagy a különbség a többi folyóvidékekkel szemben, hogy az egyedül gyakorolhatna ily nagy befolyást; azért azon következtetést vonhatjuk, hogy a Fehér-Tisza vidékén a forrásképződés 2-ik tényezője, a növényzet, is a legnagyobb mérvben megvan. A Fehér-Tisza vidékén tehát leggazdagabb a növényzet, legtöbb az erdőség.

És most búcsút veszek tőled, nyájas olvasóm, azon szóval „Viszontlátásra a jövő évben a Magas-Pietroszon és a Tatárszorosnál!“ Máramarosnak 3-ik nagy vidékén a bukovinai és erdélyi határon.
